

A cigányiskola az 1855/1856. tanév második felében az érsekújvári tanítóképzőnek gyakorló iskolája lett. Sajnos, Farkas Nándor káplánnak minden igyekezte, anyagi és erkölcsi támogatása ellenére 1868-ban az iskola végleg megszűnt.

Dr. Hofer Lajos

Honi gyökerek keresése – Hont megyében

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés megtörténtével a társadalmi szervezetek működéséhez is. A kedvező légkörben megalakuló szervezetek egyik legtekintélyesebbje a *Magyar Történelmi Társulat* volt, amely 1867. május 15-én tartotta első közgyűlését. Az alakuló közgyűlésen másodelnöknök választott Horváth Mihály így körvonalazta a Társulat céljait: „...a még rejtekben lévő történelmi emlékeinket napvilágra hozni...ezzel párhuzamosan, s tán még inkább a hazai történet iránt részvétet, érdekeltséget ébreszteni a nagyközönségben...” E kettős célt szolgálták a Társulat vidéki gyűlései is.

A vidéki összejövetelek szervezésében valószínűleg a *Magyar Orvosok és Természettudományi Vándorgyűlései* szolgáltak példaképül. A vándorgyűlések – mint az elnevezés is utal rá – helyszíne évről évre változott, s így a folyamatosan részt vevők pár év leforgása alatt szinte az ország valamennyi tájegységébe eljutottak. A Magyar Történelmi Társulat első vidéki gyűlését Erdélyben, *Kolozsvárott* tartotta. A fényes múltú, patinás Szamos-parti városban tartott sikeres gyűlés után sokakat meglepetésként ért a döntés, hogy a következő összejövetel színhelye a felvidéki *Ipolyság* lesz. Az alig pár ezer lakosú Ipoly-parti kisváros csak 1806-ban lett Hont megye székhelye. Megfelelő forrásanyag hiányában – Hont megye ipolysági levéltára a második világháború során szinte teljesen megsemmisült – nem deríthető ki a döntés indítéka. Csupán feltételezzük, hogy megkönnyítette Ipolyság választását a Társulat mozgatórugóinak, Horváth Mihálynak s Ipolyi Arnoldnak a városhoz s a megyéhez fűződő kapcsolata. Horváth testvéröccse, József, a megye mérnökéként 1842-től haláláig, 1866-ig Ipolyságon lakott, Ipolyi Arnold pedig a megye szülőtte volt.

Maga a gyűlés 1869. szeptember 19-től 28-ig tartott s lefolyásáról a Magyar Történelmi Társulat közlönye, a *Századok* október havi, nyolcadik füzeté közölt részletes beszámolót. Az összejövetel fő eseménye a szeptember 20-án, az ipolysági vármegyeház Koháryaknak, Hont volt főispánjainak „olajba festett arcképeivel” díszített főtermében megtartott ünnepi nagygyűlése volt. Az elnöki megnyitóbeszédet Horváth Mihály tartotta. Három fő irányát szabta meg a Társulat tevékenységének. A történetbúvárlás és -írás ne csak a „politikai és harci” eseményekkel foglalkozzon, hanem „az élet mindennapias, zajtalan” oldalával, tehát például az oktatás, a művészet, a kereskedelem, „az erkölcsök és szokások” történelmével is. A történelmi személyiségekről eddig kialakított kép meglehetősen egysíkú: ismerjük retteiket, de nem azok mozgatórugóit. Ezért össze kell gyűjteni s feldolgozni a múlt neves szereplőinek korabeli levelezését is, amelyből kiderülhet „az elfogulatlan s jól értesült kortársak” véleménye. Harmadikként Horváth a *helyi monográfiák* szaporítását javasolta. Ezek „az egyéni és helyi viszonyok érdekes apró részleteivel” gazdagíthatják történetírásunkat. E célok hozták a Társulatot Hont megyébe is – szögezte le az ünnepi szónok –, amely több olyan magánlevéltárat foglal kebelében, melyek jobbára kiaknázatlanok s kutatásuk bő eredménnyel kecsegtet.

„E bő eredménnyek” mintegy előlegezése volt az a négy értekezés, amely az elnöki megnyitóbeszédet követte. Elsőként a balassagyarmati születésű – tehát a szomszédos Nógrád megyéből származó – Nagy Iván értekezett *Hont vármegye Árpád-kori birtokosairól*. Az a Nagy Iván, kinek ekkor már neve s tekintélye volt a történészek s főleg a genealógusok (származásian-kutatók) közt. Az ötvenes évek végétől 13 vaskos kötetben jelent meg főműve, a *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Nagy Ivánt a szónoki emelvényen a mindössze 26. évét taposó veszprémi Véghelyi Dezső váltotta fel egy XVI. század eleji témával: *Korothnay Katalin*. Véghelyi a későbbiek során sem lett hűtlen a történetkutatáshoz; egyebek mellett részt vett a honti kirándulás legfontosabb tudományos eredményének, a *Zichy-okmánytár* négy kötetének szerkesztésében. Hont

megyei volt a harmadik s negyedik munka előadója. A bagonyai (ma Bakabánya, azaz Pukanec része) születésű Nyári Jenő az *obásti* (ma Stará Bašta) „*pogányvárról*” értekezett; a felsőszeleányi (Selany) Gyürki Antal a *bazai borászat történetéről* tartott érdekes összefoglalót. Az ekkor már bárói ranggal büszkélkedhető Nyári Jenő azon kevés főúr közé tartozott, aki vagyont a tudomány szolgálatába állította. Bátyjával, Alberttel együtt a múlt század második felének jelentős történészei, ősrégészei közt tartja őt számon a tudománytörténet. Ipolysági szereplését követően rövidesen a Magyar Történelmi Társulat igazgatóválasztmányi tagja lett. Gyürky Antalt elsősorban mint a borászat szakértőjét, több széleszeti-borászati szakkönyv szerzőjét ismerték országszerte. Am a történelmi témák iránti érdeklődése sem volt szalmaláng természetű – néhány év múlva Horváth által is sürgetett helyi monográfiát tett le a hontiak asztalára (*Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-tól 1874-ig*, – az I. kötet 1875-ben jelent meg Vácott, a II. „az újabb események toldalékával” 1882-ben, ugyancsak Vácott).

Az ünnepi nagygyűlést száz terítékű „fényes lakoma” követte, melyet Ipolyság intelligenciája adott a Társulat tiszteletére. A napot a Pongrácz Lajos főszolgabíró által rendezett hangverseny zárta, melynek fénypontja Stéger Ferenc dalművész fellépése volt. Stéger Ferenc (1824–1911) a múlt század egyik leghíresebb magyar operaéneke, ekkortájt már Európa-hírű tenorista volt: Ipolyságról például egyenesen Lisszabonba utazott vendégszereplésre. Ipolysági fellépése a városhoz fűződő kapcsolatának köszönhető: rokona, Stéger János ugyanis az 1810-es évek végéről több évtizeden át volt Hont megye „fizikusa”, azaz megyei főorvosa. Az est rendezője, Pongrácz Lajos (1815–1899) is megérdemel pár méltató sort. Pongrácz a reformkori Hont egyik legjelesebb szereplője: 1839 s 1840-ben *Honti Literaturai Füzet* névvel irodalmi lapot ad ki, 1841-ben röpiratával aktív résztvevője a *Kelet népe* kapcsán kirobant Széchenyi–Kossuth vitának, a Pesti Hírlap honti levelezője, majd 1848-ban Kossuth pénzügy-minisztériumának titkára. Irodalmi jártasságát 1869-ben is kamatoztatta: az ipolysági vándorgyűlés nyitónapjáról színes tudósítást jelentetett meg a Hon című lap szeptember 20-i számában.

Az ünnepi hangulat csillapodtával, szeptember 21-én három „kutatóbizottság” kezdte meg munkáját a megye s szomszédságának levéltáraiban. A *zsély-kékkői* bizottság Horváth Mihály, Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Nagy Iván, Véghelyi Dezső összetételben elsősorban a zsélyi (Želovce) Zichy grófok levéltárába szállásolta be magát, ahol „roppant mennyiségű” nevezetes okmányra „akadt. Munkájuk gyümölcse lesz majd, mint utaltunk rá, a négykötetes Zichy-okmánytár. A *szentantál-selmec-korponai* bizottság tagjai Dessewffy Gyula, Frankl (Fraknoi) Vilmos, Haán Lajos, Supala Ferenc és Thaly Kálmán voltak. A Botka Tivadar, Géresy Kálmán, ifj. Kubinyi Ferenc, Nyári Albert és Rainer Gyula alkotta *kér-bagonyai* bizottság tagjai magánlevéltárakban kutattak – s körmöltek látástól vakulásig. Munkájuk ugyanis a korabeli, többnyire latin nyelvű, sokszor nehezen olvasható, fakult írások másolásából állt. A szövegű másolatok a Magyar Történelmi Társulat birtokába kerültek, míg az eredeti okmányok maradtak a családi illetve városi, megyei levéltárakban.

A kutatóbizottságok az Ipolyságon, 1869. szeptember 27-én megtartott záróülésein számoltak be búvárkodásuk eredményéről. Már amelyek végeztek munkájukkal – a zsély-kékkői bizottság helyett ugyanis csak távirat érkezett. Eszerint két társuk (Horváth és Ipolyi) betegség, illetve egyéb okok miatt visszatért Pestre, s a visszamaradt három tag még most is serényen dolgozik a rengeteg okmány másolásán. A városi levéltárakban kutató bizottságból Thaly Kálmán háromnegyed órás előadásban mutatta be a szent-antali (Antol) Koháry-levéltár kincseit, külön kiemelve Koháry István XVII., XVIII. századi levelezését. A bizottság másik tagja, Haán Lajos a selmeci (Banská Štiavnica) és korponai (Krupina) levéltárak anyagából hozott izelítőt. A *kér-bagonyai* bizottságból Nyári Albert a Majláth, Baross, Nyári és Sembery családok magánlevéltáraiban, illetve a báui (Bátovce) levéltárban búvárkodott. Géresy Kálmán a szüdi (Súdovce) *Géczy-Sembery*-féle okmány- s éremgyűjtemény értékes darabjait vette számba. E bizottsághoz csatlakozott utólag a „szenvedélyes és szerencsés régiségkutató” Nyári Jenő, aki Magyaradon (ma Santovka része) végzett ásatást. A feltárt kő- és bronzkori leletekből kis tárlatot rögtönzött s szakszerű magyarázattal mutatta be annak darabjait a záróülés közönségének.

Nem érzem magam elég felkészültnek, hogy értékeljem a Magyar Történelmi Társulat „honti kirándulásának” tudományos eredményeit. Csupán annak felvillantására vállalkozhattam, mit jelentett az Ipolyság s környéke számára egy országos jellegű rendezvény megrendezése. A város nevének ismertté válásán kívül a honti kiruccanás „ajándékozta meg”

a várostörténetének első összefoglalójával. Hont megye egykori levéltárosa, Hőke Lajos az Ipolyságon ülésező Magyar Történelmi Társulatnak ajánlva jelentette meg a *Hon* című lap 1869. augusztus 29-i és szeptember elsejei számában a város történetét feldolgozó értekezését. A levéltári kutatáson alapuló, tudományos igényű megírt munka mindmáig Ipolyság történetének legalaposabb feldolgozása. Időtálló értékének bizonyítéka, hogy a századunk elején kiadott Borovszky-fele Hont megye monográfiája szinte szó szerint átvette Hőke írásának szövegét. Ám nemcsak Ipolyság, a megyeszékhely történetét dolgozta fel a hangszorgalmú Hőke, hanem Hont vármegye történetét is. Kézírtos monográfiáját az ünnepi nagygyűlés előestéjén helyezte el Pongrácz Lajos, Hőke megbízásából a megye levéltárába. Sajnos, ez az alapos munka sosem került kiadásra, ma pedig holléte sem ismeretes.

A lelkes ipolysági műkedvelő régészek s múltbúvárok a Történelmi Társulat ülésének előestéjén mutatták be neves tudós kollégáiknak azt az „okmány- s műtárggyűjteményt”, amelyben például 1243-ból származó okirat, több bronzkori edény, az egykori ipolysági vár földjében talált sarkantyú hívta fel magára leginkább a „hivatásosok” figyelmét. Talán e kis „antikvitásbemutató” sikerének emléke s buzdító hatása is közrejátszott abban, hogy 1902-ben, sok nagyobb vidéki várost megelőzve, megnyílhatott Ipolyságon a *Honti Múzeum*. S ha e két esemény összekapcsolása a köztük eltelt több évtizednyi idő miatt erőltetettnek tűnik, az semmiképpen sem erőltetett, hogy éppen a honti kirándulás magyaradi ásatásának eredményei hozták el újra Hontba nemcsak az ország, hanem Európa számos régészét is! 1876-ban ugyanis a Budapesten ülésező *VIII. Nemzetközi Őstörténelmi s Embertani Kongresszus* kirándulást szervezett a magyaradi ásatások megtekintésére. A Kongresszus egyik szenczációja egyébként a Nyáry Jenő által kiállított, Hont s Nógrád megyében végzett ásatásaiból származó régészeti gyűjtemény volt, melynek egyes darabjait már az ipolysági nagygyűlés résztvevői is megcsodálhatták 1869-ben. S bizonyára nemcsak lokálpatrióta túlzás az az állítás sem, hogy az ipolysági vándorgyűlés szellemi kisugárzása fedezhető fel a Pongrácz Lajos által szorgalmazott Szondy-kultusz feléledésében is.

Ma már hiába keressük a „honti kirándulás” nyomait Ipolyságon. Sem emléktábla, sem valamelyik neves résztvevő nevét viselő utca, tér nem emlékeztet a nevezetes, országos jelentőségű eseményre. A Honti Múzeum az 1920-as évek elején bezárta kapuit; az Ipolyság s környéke gazdag régészeti anyagából a helyszínen még mutatóba sem akad egy darab. Megfeledeztünk talán Horváth Mihály szavairól: „S van-e bármi is jelenünkben, minek gyökérszálai nem letűnt nemzedék rétegeiben fogamzottak és nőttek nagygyá, hogy örökségünké váljanak?”

Dr. Kiss László

Irodalom: *Horváth Mihály* elnöki megnyitó beszéde a Magyar Történelmi Társulat Ipolyságon 1869. sept. 20-dikán tartott vidéki gyűlésén. In: *Századok*, 1869. évf. 8. füzet, 513–519. old. – *A Magyar Történelmi Társulat második vidéki gyűlése, Hontvármegyében, 1869. szeptember 19-dikétől 28-dikáig*. In: *Századok*, 1869. évf. 8. füzet, 556–565. old. – *Pongrácz Lajos: Szemelvények egy régi vármegyei táblabírónak hátrahagyott dolgozataiból*. Budapest, 1898. 94–96. old. (Pongrácz tévesen 1868-ra teszi az ipolysági vándorgyűlés dátumát!)

HÍREK

Az érsekújvári gimnáziumban, fennállásának 150. évfordulójára jubileumi ünnepségeket szerveztek szeptember 21–október 4-én. Ebből az alkalomból kiállítást nyitottak, s előadást tartott többek között dr. Turczel Lajos (Az érsekújvári gimnázium szellemi kisugárzása), dr. Dobossy László (A 400 éves Érsekújvár 150 éves gimnáziuma).

Érdi napok. A városi önkormányzat, a polgármesteri hivatal és a Magyar Földrajzi Múzeum szervezésében ünnepélyes ülést tartott, ahol fölavatták Domonkos Géza szobrát. Beke György író mondott avatóbeszédet, dr. Kubassek János múzeumigazgató, verseket szavalt Donkó Ignácné, népdalokat énekelt az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A MAGYARORSZÁGI MÚZEUMOK ÉS A HONISMERETI SZÖVETSÉG PÁLYÁZATOT HIRDET

Az 1993 és 1994 közötti évekre

Pályázni lehet az alábbi új- és legújabbkori, valamint bármilyen helytörténeti témát feldolgozó dolgozattal, amely nyomtatásban még nem jelent meg, és országos pályázaton még nem szerepelt.

A pályázaton *kiemelt* témaként ajánljuk feldolgozásra:

– A második világháború harcai, a hadifogság és a világháború következményei, (málenkij robot, gulág, áttelepitések) elbeszélések, visszaemlékezések és dokumentumok tükrében.

– A személyi kultusz hatása egy adott helység vagy személy életének tükrében (internálás, kitelepítés, börtön, belső vagy külföldi emigráció, ünnepek és hétköznapiak városon, falun egy közösségben).

– 1956 helyi eseményei elbeszélések, visszaemlékezések és dokumentumok tükrében.

– 1989-et követő rendszerváltás, a privatizáció és a kártérítés helyi és határainkon túli eseményei.

Pályázni lehet még bármely más szabadon választott témával, mely az új- és legújabb kor ipar-, gazdaság-, művelődés-, politika- és helytörténetét dolgozza fel.

Nem pályázhatnak múzeumok, illetve tudományos intézmények történész munkatársai és olyan kutatók, akik hivatásszerűen foglalkoznak történettudománnyal.

(A pályázók munkájának megkönnyítéséhez a Honismeret című lapban segédletet teszünk közzé.)

A pályázatot 1993. október 31-ig, két példányban kell megküldeni a megyei múzeumok igazgatóságához, ill. a budapesti pályázóknak a Budapesti Történeti Múzeumhoz, vagy közvetlenül a Legújabbkori Történeti Múzeumhoz (1014 Budapest, Budavári Palota A épület). A Legújabbkori Történeti Múzeumhoz beküldött pályázatok nem vesznek részt az esetleges megyei vagy fővárosi pályázaton.

A megyei múzeumigazgatóságok és a Budapesti Történeti Múzeum a beérkezett pályázatok, ill. az egyéni pályázók dolgozataikat 1994. január 31-ig küldhetik be a Legújabbkori Történeti Múzeum címére.

A pályázaton mind a felnőtt, mind az ifjúsági kategóriában elfogadunk egyéni és csoportos munkákat is. Egy pályázó több pályamunkát is beküldhet.

A pályázat díjai mindkét kategóriában azonosak.

I. díj: 20 000 Ft,

II. díj: 15 000 Ft,

III. díj: 10 000 Ft.

A díjazásban nem részesült színvonalas dolgozatokat jutalomban vagy dicséretben részesíti a bírálóbizottság. Az elismerésben részesült dolgozatokat a Legújabbkori Történeti Múzeum adattárában megőrizzük. A bírálóbizottság a rendelkezésére álló anyagi eszközök keretei között és a beérkezett dolgozatok minősége alapján a fentiekől eltérhet.

Eredményhirdetés: 1994 júliusában

(A pályázat eredményéről egyéni értesítést csak a díjazottak kapnak.)